

MEDEDELINGEN van de

November 1967
No. 38.

Oudheidkundige Kring
„Rheden Rozendaal“

Redactie: E.J.Jansen, Hogestraat 7, Dieren
Tel. 08330-4692.

Het is verboden, artikelen of gedeelten ervan over te nemen zonder toestemming van de redactie.

Behoudt het Rhedense Veerhuis!

door H.Kerkkamp

Als ik, min of meer toevallig, vergeelde erfhuiscedels onder ogen krijg, pleeg ik altijd daarin even te neuzen. Niet om de prijzen - vergelijking heeft geen zin, ook al wegens onze chronisch kranke gulden -, maar om te constateren, hoe het Hollandse huishouden en het oude bedrijf, vooral het boerenbedrijf - onze gemeente was vanouds agrarisch - veranderd zijn. Het is interessant na te gaan, hoeveel voorwerpen van koper of tin of ander materiaal in in onbruik raakten, antiek werden. Weet het huidige jonge geslacht, om maar enkele zaken te noemen, wat een unster, een vierendeeltje, een spinnewiel, een nieuwjaarsijzer, een wanmolen, een lodderein, een pepermuntdoosje is ?

Eerst kwam de periode, dat de huisvrouw oordeelde: wat dóe ik er nog mee? Weg die oude rommel; naar de voddeboer. - De productie werd gestaakt. De artikelen raakten uit de handel. Allengs werden ze zeldzamer, zodat er door geïnteresseerden naar gezocht moest worden. Thans vindt men ze in een passende entourage in musea. Ja zelfs schikken vele liefhebbers deze getuigen en herinneringen als sieraad of curiosum in hun huiskamer op.

De Oudheidkundige Kring bezat enkele jaren geleden een

2.

lid, dat van sommige van deze voorwerpen een verzameling aanlegde. Zo bezat hij een unieke collectie waaiers. Hij exposeerde zelfs af en toe. Een bezoeker merkte eens op: wat een ander weggooid, dat heeft deze mijnheer bewaard. En nu is zijn collectie bezienswaardig geworden. -

Gaat het eigenlijk niet evenzo met ons gebouwd onroerend goed? We slopen en amoveren, dat het een aard heeft. We vragen ons zelfs wel eens af: bestaat er nog zin voor geschiedenis en traditie, om van economisch verantwoord maar niet te spreken.

Gelukkig waren er ook velen, die het gevaar van het voor altijd verloren gaan van wat tot een vroeger stadium van onze immer voortschrijdende ontwikkeling behoort, onderkenden. Bonden en verenigingen werden gesticht om een kenmerkend deel daarvan voor het nageslacht te behouden. Vaak met succes. Soms ook niet.

Monumentenzorg is het lichaam aan 't welk landelijk deze behoudende taak ten opzichte van onroerende monumenten in de eerste plaats werd toegedacht.

Het Rhedense veerhuis is de aanleiding tot deze bijdrage. Mocht een „openbaar getuigenis“, zo voor de hand liggend in dit geval, ontbreken?

Zelfs in het kort willen we hier niet herhalen, wat er zo al over deze zaak gesproken en geschreven is. Het standpunt van de directie van de betonfabriek werd weergegeven in een artikel in het fabrieksorgaan „De Kollergang“ en overgenomen in de plaatselijke pers. Het is de taak van een oudheidkundige vereniging het probleem van de andere zijde te belichten.

Is het veerhuis van zoveel belang, dat naar behoud moet worden gestreefd? Mag de huidige verwaarlozing met een sloopvergunning worden gehonoreerd? De groene achtergrond is verdwenen. Steeds die ene fraaie kastanjeboom is om verklaarbare redenen niet geveld. Het geheel, haveloos en gedeeltelijk op instorten, maakt, zacht gezegd, de indruk, dat niet de minste moeite werd gedaan dit verval te voorkomen.

Tevoren was de ligging onvergelykelyk schoon. Vooral gezien van de overzijde van de rivier. Het is wel het mooiste veerhuis van ons land genoemd. Talloze kunstenaars

en fotografen hebben het vereeuwigd.

De architectonische waarde moge overigens door anderen beoordeeld worden. Slechts de opmerking, dat het gaat om het voorhuis. Op een kaart van 1690 ontbreekt het bedrijfsgedeelte: het dateert uit latere jaren. Waar de pleisterlaag afbladdert, komen in het muurwerk geblindeerde ramen aan het licht. Vermoedelijk was het huis voorheen fraaier dan zoals wij het kennen. Zo zal de Beyer het hebben getekend (Gemeentemuseum te Arnhem).

In de dorpsgeschiedenis hebben veer en veerhuis een belangrijke rol gespeeld. In „Rhedens verleden" werd er een geheel hoofdstuk aan gewijd. Hier trokken de troepen van Karel van Gelder over, toen zij kasteel Baer gingen verwoesten. Het veer werd bezet, als een vijand zich in de Lijmers ophield of als er generale dievenjacht werd gehouden. Bij het veer (of bij de kerk) liep de dorpsbevolking te hoop als er reden tot bijzondere vreugde of alarm was. De ambtsjonkers bespraken in de gelagkamer urgente ambtszaken.

Veel van het oude is in Rheden verdwenen. Alleen de kerk bleef. En tot dusver het veerhuis.

Zouden bij restauratie door de prachtige ligging geen huurders worden gevonden? En zou het huis niet bruikbaar zijn als in de afgesloten rivierarm de watersport zich ontwikkelt?

Achterhuis en schuur zouden afgeschreven kunnen worden en het zuidelijk gedeelte van de Veerweg heeft, nadat het veer vervallen is, zijn grootste betekenis verloren. Ligen hier - het tasveld van de fabriek bereikte reeds de overzijde van de weg - geen punten om tot een compromis te komen?

Deze zomer zakte een vreemdeling de Groenestraat af. De kleren maken de man, meent een versleten spreekwoord. Ik kijk maar naar de koffers, zei een pensionhouder me eens. Nu is de auto statussymbool nummer één. In een zaak vertelde hij, dat hij vroeger veel op de Scherpenhof had gelogeed. Dan ging men wel naar het veerhuis om er zure room te drinken. In zijn grijsheid wilde hij het land zijner jeugd nog eens bezoeken.

Nee, niet de nieuwe woonwijken, hoe mooi ook. Overigens,

4.

oud en nieuw verdragen elkaar. Men zie maar eens te Arnhem op en om de Grote Markt: de moderne glaspaleizen naast het pronkjuweel van de Grote kerk, de Sabelspoort, de Waag, de St. Walburg. En van het Duivelshuis ! We hebben er dezer dagen bewonderend voor stilgestaan en ingestemd met het in de grote gedenksteen gebeitelde: Senatus populusque Arnheimiensis

Zal er latere jaren een nazaat zo staan voor een memoriesteen in de muur van het veerhuis: Senatus populusque Rhedeniensis ?

(Overname vrij)

75 JAAR GAZELLE

door

C.O.A. Baron Schimmelpenninck van der Oye.

De Kring kan o.i. niet voorbijgaan aan het 75-jarig jubileum van "de Gazelle". Op het eerste gezicht lijken er misschien nauwelijks oudheidkundige kanten aan deze gebeurtenis te zitten, maar het feit dat een industrie sedert 1892 zo met Dieren is verbonden, lijkt ons toch het memoreren waard.

Ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan verscheen in september een gedenkboek, samengesteld door de deskundige heren Dr J.M.Fuchs en W.J.Simons, van welke uitgave de Kring in dankbaarheid een exemplaar ten geschenke mocht ontvangen. Het boek is voorzien van fraaie illustraties, waarvan er enkele op de geschiedenis van Dieren betrekking hebben. De inhoud is verdeeld in vier hoofdstukken, waarvan vooral het laatste - vijfenzeventig jaar Gazelle - voor ons lokaal-historische waarde heeft. Voor recensies van het gehele boek verwijzen wij naar artikelen in de diverse dagbladen van 29 en 30 september.

De schrijvers vertellen ons onder meer dat Willem Kölling (1869-1935) zijn baan als ambtenaar van het postkantoor te Dieren opgaf om een uiterst onzeker werk te beginnen: het importeren van fietsen. „Kölling is gek geworden" moet de reactie van Dieren zijn geweest. Dit speelde zich in 1892

af, en na een kennelijk geslaagd begin vond hij een compagnon in de Dierense ijzer-, haarden- en kachelwinke-
 lier Rudolf Arentsen, welke combinatie nog altijd voort-
 leeft als de N.V. Gazelle Rijwielfabrieken v/h Arentsen
 en Kölling. Arentsen was de technicus, Kölling de za-
 kenman. Het bedrijf was gevestigd in de Kerkstraat 8,
 waar de fietsen werden geassembleerd. Bij latere uit-
 breiding werd ook een leegstaand sigarenfabriekje be-
 trokken.

Hoe men einde 1902 aan de naam Gazelle kwam: de
 schrijvers vertellen ons dat de Heer Willem Kölling op
 een winterse zondagmiddag na een stevige maaltijd met
 een aantal vrienden zijn traditionele wandeling door de
 bossen van Dieren en Laag Soeren maakte. Terwijl zij
 wellicht over de mogelijkheden van de fiets spraken,
 schoot er plotseling een reebok over het pad met een
 snelheid en sierlijkheid die op de zakenman inspirerend
 moet hebben gewerkt. De verwantschap van het hert aan
 de antilopen, waarvan de gazelle één van de snelste is,
 gaf tenslotte het idee voor de nieuwe fietsenfabriek.

In 1904 trok Arentsen zich uit de combinatie terug.
 De firma, gespecialiseerd in rijwielen en rijwielen-onder-
 delen bleef echter op het Dierense marktplein (begin
 Kerkstraat) gevestigd. Zijn plaats werd ingenomen door
 de heer Hendrik Willem Kölling (1874-1955) een broer van
 Willem, die voordien in koffie en thee handelde.

Reeds in 1902 was men begonnen met de bouw van een fa-
 briek aan de andere zijde van het station „buiten de
 stad", waarvan de investering een ton vergde ! Het idee
 van Kölling om zelf fietsen te bouwen zou nu gereali-
 seerd worden. Op de plaats waar de fabriek verrees, be-
 vond zich o.a. een door de buurtschap in 1897 gesticht
 ziekenhuis, dat tot 1913 bleef bestaan, waarna het ter-
 rein bij de Gazelle kwam. Verder stond er nog een lak-
 fabriek met hoge schoorsteen, die rond 1905 failliet
 ging, waarna het pand met bijbehorende villa werd aange-
 kocht. Deze villa is de directeurswoning geworden en
 werd jarenlang door de familie Kölling bewoond. Door-
 dat het huis bomschade opliep, is het na 1945 afgebroken.

Willem Kölling heeft van 1918 tot 1935 Hofstetten

bewoond, terwijl zijn broer en zuster van 1950-1954 Hofstetten bewoonden. In 1954 betrokken zij een door hen gebouwd huis in de Hoflaan.

Verder stond er naast fabriek en ziekenhuis nog een korenmolen, een bovenkruier, bewoond door de familie Lentink. Deze molen heette de Nieuwe Molen in tegenstelling tot de molen aan de Zutphenseweg op de plaats waar nu de Boerenbond is gevestigd. De Nieuwe Molen is in 1918/19 afgebroken. Het hoofdgebouw dat wij kennen als Wilhelminaweg 8 dateert van 1902 met belangrijke verbouwingen o.a. in 1912.

In 1915 werd de firma omgezet in de N.V. Gazelle Rijwielfabrieken v/h Arentsen en Kölling. Deze vennootschap werd opgericht door de 2 gebroeders Kölling, hun zuster Johanna Wilhelmina en de heer Jan Breukink, een neef van de Köllings en vader van de tegenwoordige directeuren.

Vele Dierenaren zullen zich nog wel de jaarlijkse uitstapjes van het gehele personeel herinneren. Het boek vermeldt o.m. een tocht in 1910 naar Nijmegen. Om 6 uur wandelde men van Dieren naar De Steeg, van waar de tocht per boot - met een muziekkorps aan boord - verder ging.

De populariteit van Pietje Pelle op zijn Gazelle is nationaal. Men herinnere zich de adembenemende mogelijkheden van de (Gazelle)fiets, hetgeen natuurlijk niet tot resultaat hoeft te hebben hetgeen een reclameboekje uit 1939 vermeldt:

De hulpvaardige Gazelles
 Namen nu 't gezelschap mee
 Naar een klein, bekend, lief plaatsje
 Midden in de provincie G.

Voor de plek waar eens het wiegje
 Hunner trouwe fietsen stond,
 Maakten allen van het clubje
 Een eerbiedig Halt en Front.

Voor geïnteresseerden in de geschiedenis en ontwikkeling van de fiets verwijzen wij naar het gedenkboek, waar ook de geraadpleegde literatuur is vermeld. Alleen viel het ons op dat nergens de afkomst van het woord fiets verklaard wordt. Het liefst zouden wij dit verklaren uit de naam van de Wageningse smid Viets, maar dan tikt het woorden-

boek ons op de vingers tikt met zijn uitleg: fielesepee is vélocipède.

(Red.). Voor liefhebbers zijn nog exemplaren van het gedenkboek verkrijgbaar. De prijs is f. 10.-
Schriftelijk te bestellen bij de Gazelle Rijwielfabriek te Dieren.

DE VELPSE WATERMOLEN
UIT ZIJN AS HERREZEN ! !

Minnaars van oud dorpsschoon hebben hun hart vastgehouden, toen de bekende en geliefde van Lennipmolen, nu 6 jaar geleden, afbrandde. De kans, dat dit eerbiedwaardige monument zou herbouwd worden, leek maar klein.

Gelukkig leefde bij het Gemeentebestuur van Rheden de gedachte dat de Velpse Watermolen moest herrijzen. Men was zelfs bereid daarvoor aanzienlijke uitgaven te doen. Wij zijn daarvoor bijzonder dankbaar en we willen op deze plaats gaarne hulde brengen aan onze vroede vaders voor dit besluit. De nieuwe molen is een sieraad geworden voor Velp.

Op verzoek van het Gemeentebestuur heeft onze Kring gaarne haar medewerking verleend voor het houden van een tentoonstelling in de herbouwde molen. Een aantal schilderijen, prenten en foto's, die alle betrekking hebben op nog bestaande watermolens in Velp en Rozendaal, is bijeengebracht door een commissie, bestaande uit de bestuursleden J.A. van Haaften, E.J. Jansen en H. Kerkkamp.

De tentoonstelling is elke dag kosteloos te bezichtigen van 2 december tot en met 14 december a.s. van 3 tot 9 uur n.m.

De heer H. Kerkkamp beschreef de historie van de molen in een beknopt boekje, dat tijdens de tentoonstelling verkrijgbaar wordt gesteld.

LEZING met lichtbeelden
en demonstraties

op DINSDAG 28 NOVEMBER a.s.
in hotel DE ENGEL, DE STEEG.
Aanvang 8 uur.

Spreker: Ir F.Moltzer te Bennekom.

Onderwerp: Speeldozen,
opkomst en ondergang.

N.B. Spreker brengt verscheidene fraaie
en welluidende instrumenten mee
uit eigen verzameling !

Leden vrije toegang - Niet-leden
f. 1.- entree.

Namens het bestuur:

Dr J.F.v.Oosten Slingeland, voorzitter
E.J.Jansen, Hogestr.7 , Dieren, secr.

Ons dia-archief

door H. Kerkkamp. -

Reeds enige jaren verzamelen we dia's, die geacht kunnen worden - ruim genomen - iets te maken te hebben met de doelstelling van onze Kring; van archeologische bodemvondsten tot hedendaagse objecten, die op het punt staan tot het verleden te gaan behoren, toe.

De collectie dijde gestadig uit, zodanig dat een eenvoudige nummering niet overzichtelijk meer was. We hebben ze thans ingedeeld volgens de dorpen van ons rayon, met daarenboven de algemene afdelingen archeologie en diversen.

Ons bezit aan dia's vertoont het volgende beeld:
 Rozendaal 131, Velp 110, De Steeg 70, archeologie 41,
 Rheden 12, Dieren 5, diversen 5, Ellecom 2, Laag Soeren 1, Spankeren geen.

Er loopt thans een opdracht van het bestuur om in de eerste plaats de laatstgenoemde rubrieken op het peil van de andere te brengen.

Enige malen hebben leden ons een of meer dia's ten geschenke aangeboden. Nog altijd worden deze in dank aanvaard.

Een grensincident

door

C.O.A. Baron Schimmelpenninck v.d. Oye.

Een voorval had nare gevolgen kunnen hebben, maar het liep gelukkig goed af, reden waarom de gebeurtenis niet interessant meer is voor de historie. Het speelt zich af op een zondag in mei 1734, wanneer een soldaat, volgens de beschrijving Roomsgezind, staat te vissen, terwijl hij bij voorbaat als ruw en goddeloos van levensgedrag wordt bestem-

peld. Op dit moment komt Hermanus Hermssen of Harmsen langs, op weg naar Dieren voor het bijwonen van een godsdienstoefening bij Dries Klaasen te Spankeren.

De ontmoeting speelt zich af „aan de Hangse brug, die over de rivier de Yssel ligt“.

Hermssen, die de gereformeerde godsdienst is toegedaan, spreekt de soldaat, wiens compagnie te Doesburg in bezetting ligt, aan. Het gesprek moet aldus verlopen zijn, dat de soldaat de vragen zoals ‚Staat gij daar zo te vissen?‘ men een kort ‚ja‘ beantwoordt, en de vraag ‚of hij ook al wat gevangen had?‘ met een kort ‚neen‘. De moeilijkheden komen nu echter pas, want Hermssen vraagt de soldaat, of hij wel wist wat dag het thans was -, die als antwoord geeft: „het is zondag“ en nu vervolgt Hermssen met een brede uiteenzetting over de rustdag en de plicht van het heilig onderhouden van deze dag, met als praktische toelichting, dat de soldaat wel niets zou vangen, omdat hij de zondag ontheiligt.

De soldaat, van wie slechts de initialen J.L.F. bekend zijn, antwoordt eenvoudig dat hij er niets van wist, en dat het hem ook niets kon schelen. Hermssen gaat bijna te ver door nogmaals een uiteenzetting te beginnen, want de soldaat ‚voer uit met ijsselijke vloeken, en zou mij naar alle gedachten, indien ik mij niet gespoed had (over de brug) om zijn boos opzet te ontwijken, onder des Heeren toelating, in het water geworpen hebben‘. - Kennelijk verdween de dobber onder water, anders had de soldaat de omstreeks 40-jarig Hermssen zeker ingehaald.

Wij kunnen aannemen, dat Hermssen zijn weg naar Dieren vervolgde, maar dat voor de soldaat de grap er af was, want ‚'s avonds kwam hij zeer verwoed in de stad (Doesburg) aan‘. Tenslotte wordt de soldaat gereformeerd en door zijn dankbaar schrijven aan Hermssen is ons dit voorval bekend.

Over Hermssen zou het een en ander te vertellen zijn, hetgeen wij echter voor dit verhaal van minder belang

12.

achten. Wij kunnen daarom kort zijn door mede te delen, dat hij in 1691 of 1696 te Doesburg is geboren, dat hij met kerkelijke attestatie 4-3-1719 naar Rotterdam vertrok, alwaar hij in streng-Voetiaanse kringen kwam.

Op latere leeftijd ging hij terug naar Doesburg en hier overleed hij in een gasthuis omstreeks 1772.

Men leze uitgebreider dan hierboven over hem in het Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek, deel VII, en over het vermelde voorval tussen Dieren en Doesburg: „De uitnemende kracht van Christus' Liefde" door Hermanus Hermssen, Amsterdam 1853, 11e druk, welk boekje mij toevallig in Dordrecht in handen kwam.
